

وجوه تشابه و تفاوت انقلاب اسلامی ایران و جنبش بیداری اسلامی مصر

با تأکید بر نقش جوانان

دکتر زاهد غفاری هاشجین^۱

ابوالفضل اقبالی^{۲*}

چکیده

هدف این مقاله مطالعه تطبیقی بیداری اسلامی در قالب بررسی حرکت انقلابی مردم مصر با انقلاب اسلامی ایران، با تأکید بر نقش جوانان به منظور شناخت وجوه اشتراک و افتراق آنها است. روش انجام این پژوهش کیفی و از نوع تحلیل تطبیقی تاریخی است. برای گردآوری داده‌ها از کتاب‌ها، مقاله‌ها، اسناد تاریخی و وب سایت‌های مرتبط با موضوع بهره گرفته شده است. وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ مهم‌ترین موج بیداری اسلامی در قرن بیستم در جهت مبارزه با ظلم و استبداد داخلی و مخالفت با استعمار خارجی بود که از نگاه صاحب نظران در این باره به عنوان مدل بی بدیلی برای جهان اسلام و سایر کشورهای تحت سلطه تلقی گردید. یکی از دغدغه‌های مهم و اصیل بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران، حضرت امام خمینی(ره)، همانا معرفی و صدور گفتمان انقلاب اسلامی به سراسر جهان بود که با مطالعه علمی می‌توان امروزه به آثار کوتاه مدت و درازمدت انقلاب اسلامی در جهان پی‌برد. امروز پس از گذشت بیش از سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، حرکت‌های مردمی در قالب و ماهیت بیداری اسلامی در میان کشورهای عربی منطقه خاورمیانه اسلامی قابل مشاهده است. از جمله این حرکت‌ها می‌توان به حرکت انقلابی مردم مصر به عنوان یکی از کشورهای مهم و تعیین کننده در مناسبات سیاسی و اقتصادی خاورمیانه اشاره کرد. در این مقاله سعی شده است که وجوه اشتراک و افتراق حرکت انقلابی مردم مصر در سال

---

^۱. استادیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی ایمیل: Abolfazl_Eghbali۶۲@yahoo.com

سلامی، ایران، مصر، بیداری اسلامی، امام خمینی (ره)، مشارکت مردمی، جوانان، استبداد ستیزی، استکبار ستیزی ۱۳۸۹ با انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ با توجه به نقش جوانان در وقوع و تداوم انقلاب مورد بررسی قرار گیرد. از جمله وجوه اشتراک این دو حرکت می توان به مواردی از قبیل اسلامی بودن، مشارکت وسیع مردمی، ظلم ستیزی، مبارزه با سلطه خارجی و ... اشاره کرد. وجوه افتراق این دو حرکت در مواردی مانند رهبری انقلاب، سازمان‌ها و شبکه‌های سازمان دهی، ایجاد تغییرات بنیادی ساختاری و ... قابل مشاهده است. در انقلاب اسلامی رهبری متمرکز و با اقتداری چون امام خمینی (ره) وجود داشت در صورتی که حرکت مردم مصر فاقد رهبری مشخص و متمرکز است. در انقلاب اسلامی سازمان های سنتی نظیر مساجد، حوزه ها، بازار، هیئت های مذهبی و دانشگاه‌ها در ایجاد و تشدید وضعیت انقلابی موثر بوده در صورتی که در شروع وضعیت انقلابی مصر، فضای مجازی نقش اساسی را در سازماندهی انقلابیون ایفا کرد. انقلاب اسلامی دارای تغییرات بنیادی ساختاری در ابعاد مختلف بود، ولی در مصر نه تنها تغییرات بنیادی ایجاد نشده، بلکه حتی تغییر ساختار سیاسی هم در حد سقوط مبارک بوده و بدنه قدرت و نظام حاکم قبلی هم‌چنان پا بر جاست. از سوی دیگر حضور جوانان در هر دو حرکت آشکار است ولی نقش آنان در مراحل مختلف انقلاب و استفاده آنان از ابزارهای مختلف بسیج انقلابی متفاوت است.

کلیدواژه‌ها: انقلاب اسلامی.

مقدمه

با پایان گرفتن جنگ جهانی دوم و افول قدرت‌های اروپایی، روابط کشورهای اروپایی با مستعمرات خود دچار دگرگونی شده و به دلایل متعدد، از جمله جابه‌جایی قدرت، هزینه بر بودن اشغال نظامی، و استعمار مستقیم، افزایش حس ناسیونالیستی و آزادی‌خواهی، شکل‌گیری حرکت‌ها یا استقلال طلبانه و نهضت‌های ملی در مستعمرات، روابط استعماری بدون واسطه، و مستقیم جای خود را به استعمار غیر مستقیم و با واسطه داد و استعمارگران بر آن شدند تا سیاست خود را در برخورد با مستعمرات تغییر دهند و از طریق عوامل و دست‌نشاندهاگان خود و با اطمینان از وابستگی کامل حاکمان و پادشاهان، اهداف استعماری خود را دنبال نمایند.

وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ به اذعان بنیان‌گذاران و رهبران آن، اولین نمونه موفق ظلم ستیزی و مخالفت با استعمارگران و سلطه بیگانگان بود (صحیفه نور: ج ۳، ص ۱۸۴؛ مقام معظم رهبری، ۸۹/۱۱/۱۵؛ مطهری، ۱۳۷۹: ۴۶) که با بیرون راندن نمایندگان و کارگزاران نظام سلطه‌ی استعماری یعنی آمریکا و شوروی، پایه‌های اصلی گفتمان ضد استعماری را در منطقه بنا نهاد و به عنوان مدلی برای سایر کشورهای تحت سلطه منطقه و جهان تلقی گردید. یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های اصیل و عینی بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی(ره)، همانا صدور گفتمان انقلاب به سراسر جهان بود (صحیفه نور: ج ۱۱، ص ۲۵۶) که این دغدغه از روحیه ضد استکباری و ظلم ستیزی و میل به عدالت گسترده دین مبین اسلام (قرآن کریم، هود: ۱۱۳؛ نساء: ۷۵؛ حج: ۳۹) و امام خمینی(ره) ناشی شده است.

امروز پس از گذشت بیش از سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، دغدغه اصیل حضرت امام(ره) به وقوع پیوسته و جنبش‌های بیداری اسلامی با ماهیت ضد استعماری در میان کشورهای اسلامی - عربی منطقه و شمال آفریقا شکل گرفته و به ثمر نشسته اند. از جمله این حرکت‌ها در میان مردم مصر به عنوان یکی از کشورهای مهم و تعیین کننده در مناسبات سیاسی و اقتصادی خاورمیانه شکل گرفته است (غفاری هاشجین ب، ۱۳۹۰: ۱۵) و ما در این مقاله بر آنیم تا وجوه اشتراک و افتراق جنبش بیداری اسلامی مردم مصر در سال ۲۰۱۱ میلادی را با انقلاب اسلامی مردم ایران در سال ۱۹۷۸ با تأکید بر نقش جوانان مورد بررسی قرار دهیم.

تحولات اخیر در کشورهای عربی از جنبه‌های مختلف دارای اهمیت و مورد توجه می باشد. از یک سو غرب برای حفظ منافع و مناسبات سیاسی و اقتصادی خود در منطقه، چشم به این تحولات دوخته و به دنبال ارائه‌ی تصویری غیرواقعی از حرکت انقلابی ملت‌های مسلمان عربی به منظور گذرا و غیراصیل نمایاندن آن است و از سوی دیگر کشورهای عدالت خواه و اصول‌گرای منطقه از جمله ایران، سوریه، لبنان و... به منظور حمایت از این حرکت‌های ضد استعماری و ظلم ستیزانه کشورهای عربی به دنبال ارائه تحلیلی صحیح و مطابق با واقع از مطالبات و خواسته‌های آنان می-باشند.

این تحولات امروزه موضوع اکثر تحلیل‌ها و نظریات کارشناسان هر دو گروه قرار گرفته است و باید تلاشی جدی در جهت شناخت صحیح ماهیت این حرکت‌ها و جنبش‌ها صورت پذیرد. سؤال اصلی مقاله حاضر عبارتست از این که: «وجه تشابه و تفاوت انقلاب اسلامی ایران و جنبش بیداری اسلامی مصر، با تأکید بر نقش جوانان کدامند؟» برای پاسخ به این سؤال از روش کیفی تحلیل اسنادی و مقایسه‌ای بهره گرفته شده و گردآوری داده‌ها با استفاده از فیش برداری از کتاب‌ها، مقالات و مطالب وب سایت‌های مرتبط با موضوع بوده است.

الف- تعریف مفاهیم و مبانی نظری

۱- تعریف مفاهیم

۱-۱- انقلاب^۱

انقلاب در لغت به معنی، زیر و رو شدن یا پشت و رو شدن است (دانشنامه رشد، ۱۳۸۹). هانتینگتون^۲ یکی از نظریه پردازان جامعه‌شناسی سیاسی در دوران معاصر، در تعریف انقلاب می‌نویسد: «انقلاب یک دگرگونی سریع، بنیادی و خشونت‌آمیز داخلی در ارزش‌ها و اسطوره‌های مسلط بر یک جامعه، نهاد سیاسی، ساختار اجتماعی، رهبری و فعالیت و سیاست حکومتی می‌باشد» (هانتینگتون، ۱۳۸۳: ۳۵۸).

---

^۱Revolution

^۲Huntington

بریتون^۱ از اندیشمندان عرصه‌ی انقلاب، این مفهوم را این‌گونه تعریف می‌کند: «انقلاب عبارت است از: جانشینی ناگهانی و شدید گروهی که تا کنون حکومت را در دست نداشته‌اند، به جای گروه دیگری که تا پیش از این متصدی اداره‌ی دستگاه و امور سیاسی کشور بوده‌اند» (بریتون، ۱۳۷۰: ۱۵). چالمرزجانسون^۲، انقلاب‌ها را تغییرات اجتماعی خاصی می‌داند که به وسیله‌ی آن‌ها عامل خشونت در روابط صلح‌آمیز و عادی جامعه راه می‌یابد و این پدیده وقتی اتفاق می‌افتد که تمامی روش‌های دیگر با شکست مواجه شده‌اند. در نتیجه، به طور اساسی، فکر انقلاب از این موضوع ناشی می‌شود که، نظام سیاسی حاکم در رسیدن به اهداف خود شکست خورده است (جانسون، ۱۳۸۴: ۱۷). اسکاچپل^۳، نیز در تعریف این مفهوم می‌نویسد: «انقلاب‌های اجتماعی، دگرگونی اساسی و سریع دولت و ساختار طبقاتی جامعه است که به وسیله و همراه با قیام خشونت‌آمیز طبقاتی از پایین تحقق می‌یابد» (skocpol, ۱۹۷۹: ۴).

۱-۲- انقلاب اسلامی^۴

مفهوم انقلاب اسلامی اشاره به تحولات ساختاری و هنجاری معطوف به ارزش‌ها و آرمان‌های دین مبین اسلام که با مشارکت وسیع مردمی و به رهبری حضرت امام خمینی (ره) در سال ۱۳۵۷ هجری شمسی در کشور ایران اتفاق افتاد، دارد.

۱-۳- بیداری اسلامی^۵

بیداری اسلامی مفهومی است که اکثر تحلیل‌گران و اندیشمندان عرصه‌ی سیاست و جنبش‌های اجتماعی، به موج عظیم اعتراضات مردم در کشورهای عربی و اسلامی نسبت به حاکمان خود و وضع موجود، که در یک سال اخیر با تأکید بر آرمان‌های اسلامی به وقوع پیوسته است، اطلاق کرده‌اند.

۱-۴- جنبش بیداری اسلامی مصر^۶

---

^۱Brinton

^۲Jansen

^۳Skocpol

^۴Islamic Revolution

^۵Islamic awakening

^۶Egypt Islamic awakening movement

جنبش بیداری اسلامی مصر نیز به تحولات و اتفاقاتی اشاره دارد که از اواخر سال ۲۰۱۰ تاکنون توسط مردم و با مشارکت وسیع جوانان مصری در اعتراض به بی کفایتی و بی عدالتی حکومت حسنی مبارک در کشورشان به راه انداخته و موجب برکناری وی از حکومت بلند مدت خود گردیدند.

۲- مبانی نظری

۲-۱- ویژگی‌های کلی انقلاب

همه انقلاب‌ها از دیدگاه علوم اجتماعی، دارای یک سری ویژگی‌ها و مشخصات کلی و عمومی هستند که عبارتند از:

الف. مشارکت و بسیج مردمی: از آنجا که انقلاب، یک حرکت یا جنبش جمعی است تعداد زیادی از مردم در آن مشارکت می‌کنند. مشارکت مردمی نیز شامل هرگونه اقداماتی است که در جهت سرنگونی رژیم حاکم صورت می‌گیرد. مانند شرکت در تظاهرات و توزیع اعلامیه (پناهی، ۱۳۸۸: ۷۵).

ب) خاستگاه اجتماعی توده‌های انقلابی: یکی دیگر از مؤلفه‌ها و خصوصیات کلی انقلاب‌ها که در تعاریف غالب صاحب نظران مشاهده می‌شود، «مشارکت توده ای / طبقاتی» است که اشاره به خاستگاه اجتماعی مشارکت کنندگان دارد و منظور این است که انقلاب یک جنبش طبقاتی است و طبقه خاصی، بدنه اصلی مشارکت کنندگان را تشکیل می‌دهد (همان: ۷۹).

ج. کاربرد خشونت در انقلاب: مفهومی که بیش از مفاهیم دیگر در تعریف انقلاب به چشم می‌خورد «خشونت آمیز» (violent) بودن آن است. به طوری که انقلاب را ماهیتاً پدیده‌ای خشونت آمیز تلقی می‌کنند (ملکوتیان، ۱۳۷۲: ۸۵).

د. غیرقانونی یا فراقانونی بودن انقلاب: آخرین ویژگی و خصیصه‌ی کلی و عمومی که در همه انقلاب‌ها قابل مشاهده می‌باشد این است که حرکت‌ها و جنبش‌های انقلابی، اقداماتی غیرقانونی و فراقانونی هستند (پناهی، ۱۳۸۸: ۸۵).

ن. تغییر بنیادی در ساختارها: تفاوت انقلاب با مفاهیمی مانند اصلاح (رفرم)، نهضت، شورش و جنگ داخلی در تغییر در ساختارهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بوده و بدون تغییر بنیادی در

ساختار حکومت، نمی‌توان گفت که انقلاب رخ داده است و صرفاً می‌توان نام اصلاحات را بر آن اطلاق کرد (بشیریه، ۱۳۷۷: ۱۷۶).

و. وابسته نبودن رهبران انقلابی به بدنه‌ی قدرت حاکم: انقلاب‌ها به طور کلی توسط کسانی صورت می‌گیرند که وابستگی به رژیم حاکم نداشته و جزء طبقات فرودست و مردمی جامعه هستند و رهبران انقلابیون هم برخاسته از همان قشر مردم بوده و هیچ ارتباط سازمانی با بدنه‌ی قدرت رژیم حاکم ندارند. در غیر این صورت انقلاب رخ نداده است و فقط یک کودتا انجام شده است (فراتی، ۱۳۸۳: ۹۸).

ی. برخورداری از رهبری، ایدئولوژی و سازماندهی: آخرین ویژگی که یکی دیگر از ویژگی‌های کلی و مهم همه‌ی انقلاب‌ها است، وجود یک رهبر و ایدئولوژی در روند انقلاب و بسیج مردم و سازماندهی آنان است (گی‌روشه، ۱۳۸۷: ۷۶).

۲-۲- نظریه‌ی چارلز تیلی

چارلز تیلی، مهم‌ترین نظریه‌پرداز دیدگاه بسیج منابع، مفهوم انقلاب را «جابه‌جایی سریع و خشونت آمیز گروه‌های حاکم قبلی با گروه‌های معارض در نظام سیاسی و ایجاد تغییرات مورد نظر گروه‌های معارض در آن به وسیله یک فراگیر انقلابی» (Tilly, ۱۹۷۸: ۱۹۳) می‌داند. مفاهیم مهم نظریه چارلز تیلی، جامعه سیاسی، حکومت، منافع مشترک، گروه‌های مدعی، گروه‌های معارض، ائتلاف، رقابت سیاسی، سازمان، بسیج منابع و کنش جمعی است. ز نظر تیلی پدیده‌هایی هم‌چون انقلاب‌ها، شورش‌ها، جنبش‌ها یا اجتماعی، توطئه‌های سیاسی، و حتی بسیاری از کودتاها، انواع مختلفی از کنش‌های جمعی هستند که با هدف ایجاد تغییر یا ممانعت از تغییری در جامعه اتفاق می‌افتند.

فرضیه اصلی در کار تیلی، رابطه میان «بسیج» و «کنش جمعی» است. بدین معنی که هر چه میزان بسیج در یک جمعیت یا سازمان مطبوع یک مدعی بیشتر باشد، میزان کنش جمعی آن بیشتر می‌شود. اما، در این میان متغیرها و عوامل دیگری نیز هستند که بر میزان بسیج و کنش جمعیت اثر دارند، که تیلی سعی دارد، در قالب نظریه‌ی جامعی، تمامی فرایندها را که به کنش جمعی منتهی می‌شود را توضیح دهد. به عقیده‌ی وی، «عناصر عمده تعیین کننده‌ی بسیجی که گروه، سازمان آن، منافع آن در تعاملات ممکن با دیگر مدعیان، فرصت تهدید کنونی آن تعاملات و در معرض سرکوب بودن گروه هستند» (Ibid: ۲۴۵ - ۳۵۰).

ب- ویژگی‌ها و مؤلفه‌های انقلاب اسلامی ایران

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ بعد از ۱۵ سال مبارزه متمرکز و نمایان میان مردم ایران به رهبری حضرت امام خمینی(ره) و رژیم سلطنتی محمدرضا پهلوی با هدف کوتاه کردن دست بیگانگان از مناسبات داخلی و تصمیم‌گیری‌های کشور و نیز حاکم کردن اصول و قوانین دین اسلام در جامعه، به پیروزی رسید. این حرکت عظیم و ثمر بخش مردم ایران مانند همه‌ی جنبش‌ها و انقلاب‌ها دارای مؤلفه‌ها و مشخصه‌های خاص خود است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱. حضور و مشارکت وسیع مردم

اولین مؤلفه‌ی انقلاب اسلامی ایران همانا خصوصیت مردمی و توده‌ای این حرکت عظیم می‌باشد که در تمام صحنه‌های مهم تاریخ انقلاب، چه قبل از پیروزی و چه بعد از پیروزی، همراه حرکت انقلاب بوده‌اند. مردم و ملت ایران از آن‌جا که خود را صاحب و متولی اصلی این انقلاب و این حرکت عظیم می‌پنداشتند و دیده بودند که رهبران و پیشتازان این حرکت از بطن خود آن‌ها برخاسته بودند، بر خود فرض می‌دانستند که همواره در همه عرصه‌ها حضور و حمایت خود را از انقلاب دریغ نکنند. باید توجه داشت که انقلاب اسلامی ایران برخلاف معمول انقلاب‌ها، یک انقلاب قشری و یا طبقاتی نبوده است و با حضور حداکثری همه‌ی اقشار و طبقات مردم در شهرهای مختلف کشور اتفاق افتاده است. بنیان‌گذار انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی(ره) بارها و بارها بر نقش مردم و به خصوص قشر مستضعف جامعه در پیروزی انقلاب اسلامی تأکید کرده‌اند: «شما این انقلاب را به ثمر رساندید و گروه‌هایی که در سرتاسر این کشور این انقلاب را به ثمر رساندند، همان زن و مرد محروم [بودند] و همان‌هایی که مستضعف هستند.... این دانشگاه بود، جوان‌های دانشگاه که آن‌ها هم از محرومین و مستضعفین‌اند و این طبقه‌ی محروم جامعه بود که از همه رفاه‌ها محروم بود، لکن قلبش مملو از عشق به اسلام و ایمان بود و با آن عشق و با آن ایمان این حرکت را دنبال کرد و شهید داد و در مقابلش چیزی مطالبه نکرد» (صحیفه نور: ج ۱۴، ص ۲۶۱).

رهبر معظم انقلاب حضرت آیت الله خامنه‌ای (دام عزه)، نیز در باب نقش مردم معتقد است که، رمز به ثمر رسیدن و تداوم انقلاب اسلامی حضور گسترده مردم به عنوان پشتوانه اصلی انقلاب در تمامی

صحنه‌های قبل و بعد از پیروزی انقلاب استوارگر حمایت همه جانبه مردم از رهبری امام نبود این انقلاب هرگز به ثمر نمی‌رسید (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۹/۲۷).

۲. برخورداری از رهبری متمرکز و مقتدر

نقش رهبران انقلاب را در سه بعد مهم می‌توان مشاهده کرد که عبارت است از، رهبر به عنوان ایده‌ئولوگ انقلاب، رهبر به عنوان فرمانده، و نهایتاً رهبر به عنوان معمار نظام بعد از پیروزی انقلاب. یعنی، در انقلاب‌ها به طور کلی سه دسته از رهبران قابل مشاهده و شناسایی هستند. دسته‌ی اول، رهبران فکری انقلاب هستند که مدیریت تفکر حاکم بر روند انقلاب را بر عهده دارند. دسته دوم، رهبران عملیاتی بوده که فرماندهی حرکت انقلاب را انجام می‌دهند، و در آخر رهبرانی که به عنوان طراحی کننده و معمار پیاده‌سازی منویات و آرمان‌های انقلاب در ساحت اجرای حکومت وارد میدان می‌شوند (محمدی، ۱۳۸۶: ۱۳۴).

رهبری امام خمینی (ره)، بی‌تردید برخورداری از هر سه ویژگی فوق بوده و عاملی اساسی در پیروزی انقلاب اسلامی ایران است. ایشان از جنبه‌ی فکری، با ارائه‌ی نظریه‌ی ولایت فقیه، مهم‌ترین ایده‌ئولوگ انقلاب اسلامی محسوب می‌شوند و از در عرصه فرماندهی و پیش‌برد حرکت اعتراضی مردم نیز نقش بی‌بدیلی را ایفا نموده و در ساحت الگوسازی حکومت پس از پیروزی نیز تنها معمار انقلاب بودند. لذا، ایشان از هر جهت صلاحیت رهبری حرکت عظیم مردم ایران را داشته و مورد پذیرش و تأیید اقشار مختلف ملت ایران بودند. حضرت امام (ره) فردی دین‌شناس و فقیه جامع الشرایط، با تقوا و پرهیزکار، شجاع و فداکار، سیاست و زیرک و دوراندیش و مقاوم بودند که همه این ویژگی‌ها شخصیت امام خمینی (ره) را به عنوان رهبر انقلاب اسلامی ایران، چنان شکوه و عظمتی بخشیده بودند که حقیقتاً اگر این انقلاب چنین رهبری نداشت، ممکن نبود به پیروزی برسد. این حقیقت بارها توسط یاران حضرت امام (ره) از جمله رهبر انقلاب (دام عزه) مورد تأکید قرار گرفته است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶/۳/۱۴).

۳. مذهبی و اسلامی بودن انقلاب

انقلابی که در ایران در سال ۱۳۵۷ رخداد بارزترین مشخصه‌اش بعد اسلامیت و مذهب بوده و مبارزات مردم و رهبری مبتنی بر فرهنگ دینی و برخاسته از نهضت عاشورایی حضرت اباعبدالله (ع) بود. دین اسلام و به‌خصوص مذهب تشیع با برخورداری از مؤلفه‌هایی چون انتظار، ایشار، شهادت،

جهاد در راه خدا و مفاهیمی از این قبیل از سرسخت‌ترین مخالفان ظلم و استبداد و حکومت طاغوت هستند که این حقیقت هم در جای جای متون‌دی نیاز جمله قرآن و احادیث مطرح شده است (قرآن کریم، انعام: ۱۵۲؛ شعراء: ۲۲۷؛ شوری: ۳۶) و هم در سیره و رفتار اهل بیت (ع) قابل مشاهده می‌باشد (وسائل الشیعه: ج ۲۱، ص ۴۸۷؛ بحار الانوار: ج ۱۰۳، ص ۲۴۹؛ الکافی: ج ۱، ص ۳۰؛ مستدرک الوسائل: ج ۱۲، ص ۲۰۱ نهج البلاغه: ص ۴۶۹، ح ۵). فرهنگ ظلم ستیزی و مقاومت در برابر مستکبرین توسط علمای دینی و رهبران مذهبی انقلاب در سخنرانی‌ها و هیات‌های عزاداری به بدنه عمومی جامعه منتقل می‌شد.

حضرت امام خمینی (ره) معمار انقلاب اسلامی در این باره جمله معروفی دارند که می‌فرمایند: «محرم و صفر است که اسلام را نگهداشته است، فداکاری سیدالشهدا (ع) است که اسلام را برای ما زنده نگهداشته است. باید بدانید که اگر بخواهید نهضت شما محفوظ بماند، باید این سنت‌ها را حفظ کنید» (صحیفه نور: ج ۱۵، ص ۲۰۳). مقام معظم رهبری (دام عزه) نیز در باره دینی بودن انقلاب ایران می‌فرمایند: «قم خاستگاه انقلاب است. مذهبی‌ترین شهر کشور، پایگاه بزرگ‌ترین انقلاب دوران معاصر شد. این معنایش چیست؟ این معنایش این است که همه‌ی دنیا بدانند این انقلاب، یک انقلاب دینی و مذهبی است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۷/۲۷).

۴. شبکه‌ها و سازمان‌های انقلابی

یکی از ویژگی‌های بارز انقلاب ایران که از نمودهای مهم اسلامی بودن آن نیز هست، این است که شبکه‌ها و سازمان‌های بسیج مردمی در راستای سرنگون ساختن رژیم پهلوی، مساجد، حسینیه‌ها، دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، هیات‌های مذهبی، طبقه‌ی سنتی بازار و... بودند. «مساجد یکی از مراکز و پایگاه‌های اصلی در روند شکل‌گیری انقلاب اسلامی بودند فعالیت‌های مختلف مبارزین به ویژه جوانان در مساجد و نماز جماعت، سخنرانی، ارشاد و تبلیغ، تجهیز مبارزان انقلابی و اطلاع رسانی این نهاد مقدس را به عنوان اصلی‌ترین پایگاه نهضت قرار داد و مسجد توانست نقش دیرینه خود را در صدر اسلام باز یابد» (صدری، ۱۳۸۲: ۱۱).

یکی دیگر از عرصه‌های حضور جوانان در نهضت اسلامی حوزه‌های علمیه و مدارس علوم دینی بود که جوانان متدین و آگاه را خود پرورش داده بود و آنان تحت هدایت و راهنمایی علمای بزرگ به مقابله و مبارزه با رژیم می‌پرداختند. «حوزه با همه‌ی موجودیت خود از مراجع تقلید گرفته تا اساتید

و طلاب جوان پشت سر رهبری نهضت قرار گرفت و حمایت بی دریغ خود را بنا بر رسالت خویش نثار نهضت کرد. طلاب حوزه علمیه با ایجاد شبکه‌های ارتباطی مستقیم با اقشار و گروه‌های مختلف، پیام نهضت و رهبری آن را در سطح جامعه منتشر نمودند و نقش زیادی در پیشبرد اهداف نهضت ایفا کردند» (عمید زنجانی، ۱۳۷۶: ۲۴).

امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرماید: «این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند» (صحیفه نور: ج ۱۳، ص ۱۵). و نیز می‌فرماید: « شما باید هوشیار باشید که مسجدهایتان و محراب‌هایتان و منبرهایتان را حفظ کنید و بیش‌تر از سابق، شمایی که این معجزه را از مسجد دیدید که همه قدرت‌ها را به هم شکست، نه فقط ابرقدرت‌ها، قدرت‌های دیگر را هم به هم شکست» (همان: ص ۱۹)

۵. روحیه و فرهنگ ایثار و شهادت

ویژگی بارز دیگر انقلاب اسلامی ایران حضور همه جانبه و فداکارانه اقشار مختلف مردم اغماز زن و مرد و پیرو جوان در حمایت از حرکت عظیم انقلاب اسلامی می‌باشد. روحیه و فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه ایران که توسط منابعی چون آیات قرآن، احادیث و روایات ائمه اطهار (ع) و از زبان روحانیت شیعه در مساجد و تکایا به مردم منتقل می‌شد، باعث گردید تا مردم ایران با ایثار و از خود گذشتگی بتوانند در برابر ظلم و ستم حکومت طاغوت ایستادگی کرده و انقلاب اسلامی را به ثمر برسانند (غفاری هسجین الف، ۱۳۹۰: ۱۰۷). حضرت امام خمینی (ره) در باره‌ی فداکاری مردم می‌فرماید: «ما در مشکلات باید متوسل بشویم به ملت، ملتی که بحمد الله مهیا برای کمک و فداکاری بوده و هستند. با فداکاری ملت بحمدالله مراحلی را که بسیار اهمیت داشت پشت سر گذاشتیم و موانع مرتفع شد.» (صحیفه نور: ج ۷، ص ۲۴۳) رهبر معظم انقلاب نیز در این باره می‌فرماید: «رای و خواست مردم علاوه بر تأثیر عمیق در اداره جامعه، نوعی اقتدار به نظام سیاسی می‌بخشد و امام با تکیه بر قدرت اراده پولادین مردم، در مقابل همه قدرت‌های جهانی ایستاد» (مقام معظم رهبری، ۱۴/۳/۸۳).

۶. استکبار ستیزی و نفی استبداد

بارزترین ویژگی غالب انقلاب‌ها و جنبش‌های اجتماعی را می‌توان عدالت خواهی و نفی ظلم و ستم نامید که این ویژگی در انقلاب اسلامی ایران نیز به‌طور عمده و نمایان به چشم می‌خورد. انقلاب

اسلامی، حرکت توده‌های عظیم مردمی بود که خواهان بر پایی عدالت و ستم سوزی در جامعه در همه ابعاد آن بودند. از آنجایی که مردم به این باور رسیده بودند که جز راه پیامبران نمی‌تواند آنان را به عدالت فراگیر برساند، با تمسک به آموزه‌های وحیانی و سیره امامان معصوم(ع) حرکت توفنده خویش را آغاز کردند(مصباح یزدی، ۱۳۸۷: ۱۱۴).

حضرت امام خمینی(ره) به عنوان پرچمدار اصلی این حرکت تاریخی در این باره می‌فرماید: «اجرای قوانین بر معیار قسط و عدل و جلوگیری از ستمگری و حکومت جائرانه و بسط عدالت فردی و اجتماعی و منع از فساد و فحشا و انواع کجروی‌ها و آزادی بر معیار عقل و عدل و استقلال و خودکفایی و جلوگیری از استعمار و استثمار و استعباد و (اجرای) حدود و قصاص و تعزیرات بر میزان عدل، برای جلوگیری از فساد و تباهی یک جامعه و سیاست و راهبردن جامعه به موازین عقل و عدل و انصاف و صدها از این قبیل، چیزهایی نیستند، که با مرور زمان در طول تاریخ بشر و زندگی اجتماعی که نه شود، حکومت حق برای نفع مستضعفان و جلوگیری از ظلم و جور و اقامه‌ی «عدالت اجتماعی» همان است، که مثل سلیمان بن داود(ع) و پیامبر اسلام (ص) و اوصیای بزرگوارش برای آن کوشش می‌کردند، از بزرگ‌ترین واجبات و اقامه‌ی آن از والاترین عبادات است.»(صحیفه نور: ج ۳، ص ۲۳۶)

مقام معظم رهبری نیز می‌فرماید: «آنچه که طاغوت بر سر این کشور و این ملت آورد، در طول سال‌های متمادی حاکمیت سیاه و ننگین خود، حقیقتاً یکی از فصول تلخ تاریخ ماست. ظرفیت حضور مردم و خشم مقدس و انقلابی مردم در طول سال‌های متمادی با ظلم دستگاه طاغوت و اعمال نفوذ بیگانگان لبالب شده بود، یک حرکت هوشمندانه لازم بود. ملت ایران به موقع بیدار شدند و به میدان آمدند»(مقام معظم رهبری، ۱۹/۱۰/۸۶)

۷. جهان شمول بودن انقلاب

انقلاب‌های جهان را به دو دسته کلی می‌توان تقسیم نمود. دسته‌ی اول انقلاب‌هایی هستند که نتایج و پیامدهای آن منحصر به مرزهای داخلی آن کشور بوده و در چارچوب آن محدود باقی مانده است. دسته‌ی دوم انقلاب‌هایی هستند که علاوه بر تأثیرگذاری در ابعاد داخلی، در ابعاد جهانی و فراتر از مرزهای کشور خود نیز دارای تأثیرات و پیامدهای خاص خود می‌باشند. انقلاب اسلامی ایران به دلیل تأثیرات بسیاری عمیق در گسترش اسلام‌گرایی در جهان و تحریک مسلمانان کشورهای دیگر

به مبارزه با استبداد و ظلم و نقش بی‌بدیل در بیداری اسلامی کشورهای منطقه، می‌تواند مصداق بارزی برای دسته دوم انقلاب‌ها محسوب شود (دهشیری، ۱۳۸۹: ۳۵).

از منحصر به فردترین ویژگی‌ها و خصوصیات انقلاب اسلامی ایران همانا تأکید رهبر و بنیان‌گذار این انقلاب بر امت واحده‌ی جهانی و صدور انقلاب به جهان است. آرمان انقلاب اسلامی در این بود که روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی و تفکر اسلام خواهی را در سایر نقاط جهان نیز ایجاد نماید. حضرت امام خمینی (ره) در این باره می‌فرماید: «ملت ایران، خواهران و برادران عزیز می‌دانند که انقلاب عظیم ایران که در نوع خود کم نظیر یا بی‌نظیر است، ازارش‌های بزرگی بر خوردار است که بزرگ‌ترین آن مکتبی بودن و اسلامی بودن آن است. همان ارزشی که پیامبران عالی مقام در پی آن قیام نمودند امید است که این انقلاب جرقه و بارقه‌ای الهی باشد که انفجاری عظیم در توده‌های زیر ستم ایجاد نماید و به طلوع فجر انقلاب مبارک حضرت بقیه الله ارواحنا لمقدمه الفداء منتهی شود.» (صحیفه‌ی نور: ج ۱۵، ص ۷۵)

مقام معظم رهبری نیز در این زمینه می‌فرماید: «امام بزرگوار، نهضت عظیمی را در ایران سازماندهی کرد که ابعاد آن از ایران فراتر بود. بهره‌مندان از این انقلاب، فقط ملت ایران نبودند، بلکه جهان اسلام و فراتر از جهان اسلام را هم شامل می‌شد.» (مقام معظم رهبری، ۱۴/۳/۷۶)

۸. ایجاد تغییرات بنیادی

تغییرات ساختاری و اجتماعی بنیادین از ویژگی‌های مهم و خصایص همه‌ی انقلاب‌ها می‌باشد (بشیری، ۱۳۷۷: ۹۰). انقلاب اسلامی ایران نیز از آنجا که یک انقلاب به معنای واقعی کلمه بود، توانست با کمک مردم و رهبری حضرت امام (ره) رژیم حاکم را سرنگون کرده و ساختار حکومت را براساس آموزه‌های دین مبین اسلام تغییر دهد. ایجاد حکومت اسلامی و تعیین ساختارها و چارچوب‌های حکومت با عنایت به مردم‌سالاری دینی و تحت عنوان جمهوری اسلامی، و نیز وضع قوانین و هنجارهای مبتنی بر آموزه‌های دین مبین اسلام و حقوق و آزادی‌های فردی و اجتماعی انسان‌ها و به وجود آوردن تغییرات اساسی در ساختار فرهنگی و اجتماعی کشور ایران از مصادیق مهم ایجاد تغییرات بنیادی توسط انقلاب اسلامی به شمار می‌روند.

ج- شباهت‌های جنبش بیداری اسلامی مصر با انقلاب اسلامی ایران.

۱- مشارکت وسیع مردمی

اولین شباهت و ویژگی مشترکی که می‌توان میان انقلاب اسلامی ایران و جنبش بیداری اسلامی مصر ذکر کرد، مشارکت وسیع مردم در این اعتراضات و جنبش است. تحولات اخیر کشور مصر با حمایت و حضور سراسری توده‌های مردم، اعم از زن و مرد، پیر و جوان و اقشار مختلف مردم صورت پذیرفت. تحلیل‌گران بسیاری اعم از داخلی و خارجی، این ویژگی را مهم‌ترین وجه جنبش بیداری اسلامی مصر نامیدند.

«محمدبدیع» رهبر جماعت اخوان المسلمون نیز، بر این اعتقاد است که اهمیت و عظمت انقلاب مصر در این است که، انقلابی مردمی و صد در صد خود جوش بود و با این که تمام جریان‌ها و جناح‌های سیاسی در آن حضور داشتند، توسط خود مردم رهبری می‌شد (خبرگزاری فارس، ۹۰/۱/۲۹). «احمدبهاءالدینشعبان» از رهبران جبهه‌ی ملی تغییر معتقد است: هیچ حزب و گروهی حرکت مردم مصر را هدایت نمی‌کند و این حرکت کاملاً خود جوش است و عامل استحکام این حرکت هم مردمی بودن آن است (العالم، ۸۹/۱۲/۱۵).

«عبدالمنعم‌بوالفتوح»، یکی از رهبران ارشد جنبش اخوان المسلمین نیز می‌گوید: انقلابی که در مصر به وقوع پیوست یک انقلاب مردمی فراگیر بود که از ایدئولوژی خاص و معینی پیروی نمی‌کند، بلکه هدفش نجات مصر از فساد و عقب‌ماندگی است (روزنامه شرق، ۸۹/۱۲/۵). «محمدرفاع‌الطهطاوی»، مدیر دفتر شیخ الازهر بر این باور است که، وجه شباهت انقلاب اسلامی ایران و انقلاب مصر مردمی بودن آن‌ها و رویارویی با نیروهای بیگانه‌ی حاکم بر منطقه و رژیم فاسد و سلطه‌طلب است (خبرگزاری مهر، ۸۹/۱۲/۷).

آیت الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با جمعی از میهمانان و متفکران اسلامی شرکت کننده در بیست و چهارمین کنفرانس وحدت اسلامی، فرمودند که: انقلاب مردم مصر، حرکتی مردمی است و باید تقویت شود (مقام معظم رهبری، ۸۹/۱۲/۱). برخی صاحب‌نظران معتقدند که، تحولات رخ داده در قالب انقلاب مردم مصر، با انقلاب‌های مخملی تفاوت دارد و این حرکت کاملاً مردمی و ضدغریبی می‌باشد (خبرگزاری ایرنا، ۹۰/۱/۲۲).

۲- اسلام خواهی و استفاده از مراسم و نمادهای مذهبی

از دیگر شباهت‌ها یا نقاب مردم مصر با انقلاب اسلامی ایران، ویژگی اسلام خواهی و مقابله با اسلام‌ستیزی حکومت مبارک می‌باشد. البته در الصاق صفت اسلامی به انقلاب مردم مصر و به

طور کلی، حرکت کشورهای عربی، نظرات کارشناسانه متفاوتی وجود دارد. عده‌ای معتقدند که، به کارگیری اصطلاح بیداری اسلامی یا خیزش اسلامی، برای تحلیل این تحرکات نادرست بوده و اساساً مسلمان بودن مردم مشارکت کننده در این اعتراضات دلیلی بر اسلامی بودن ماهیت آن‌ها نمی‌باشد. این عده اصطلاحات دیگری چون: «بهار عربی» و «بیداری انسانی» را برای این حرکات ترجیح می‌دهند. به نظر می‌رسد، این سخن خیلی نمی‌تواند با واقعیت حال حاضر این جنبش‌ها مطابقت داشته باشد؛ زیرا عناصر و نمادهای زیادی در این جریان‌ها وجود دارد که نشان دهنده‌ی ماهیت اسلامی آن است.

حضرت آیت الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران معتقدند: انقلاب مردم مصر و سایر کشورهای منطقه اسلامی است و از آن با عبارت: «بیداری اسلامی» در کشورهای عربی یاد می‌کنند. ایشان معتقدند: «مردم مصر به خاطر طرف‌داری رژیم کنونی مصر از اسرائیل، به خاطر دنباله‌روی و اطاعت محض شاز آمریکا، احساس ذلت می‌کنند، احساس تحقیرشدگی می‌کنند. عامل اصلی حرکت، این است. این‌ها مردمی هستند مسلمان. حرکت از نماز جمعه شروع می‌شود، از مساجد شروع می‌شود. شعارها، شعارهای «الله اکبر» است. مردم شعار دینی می‌دهند و قوی‌ترین جریان مبارز در آن-جا، جریان اسلامی است. مردم مصر می‌خواهند این ذلت را از روی خودشان پاک کنند، عامل این است» (مقام معظم رهبری، ۱۵/۱۱/۸۹).

ایشان در جای دیگر می‌فرمایند: «دشمنان سعی می‌کنند این حرکت را غیراسلامی نشان دهند، این خطاست، قطعاً اسلامی است، گذشته‌ی مصر این را نشان می‌دهد، حرکت امروز مصر هم این را نشان می‌دهد، شعارهای مردم، حضورشان در نماز جمعه، این‌ها را نشان می‌دهد. بنا براین، قطعاً اسلامی است، اگر چه دشمنان سعی می‌کنند نگذارند که این اسلامی بودن در مصر یا در جاهای دیگر تثبیت شود. این حرکت را باید تقویت کرد» (همان، ۱/۱۲/۸۹).

کمال الهلباوی، عضو ارشد اخوان المسلمین و رئیس انجمن الوحده اسلامیه نیز از موافقان اسلامی بودن انقلاب مصر بوده و می‌گوید: «انقلاب‌هایی که در تونس و مصر شاهد بودیم و اکنون در لیبی، یمن، بحرین و سایر کشورها اتفاق می‌افتد، انقلاب‌هایی مردمی است و ایدئولوژی اسلامی محکمی پشت آن است. با توجه به این که اکثریت مردم مصر مسلمان هستند، من معتقدم که آینده مصر یک آینده‌ی اسلامی است. در همین حال، کرامت انسانی حقوق و آزادی‌های هر کس که مسلمان نیز

نباشد، محترم است و در ترسیم آینده مشارکت خواهند داشت» (خبرآنلاین: مصاحبه با کمال البهلاوی، ۸۹/۱۲/۲۵). مجدی حسین، دبیرکل حزب عمل اسلامی مصر نیز از موافقان است و معتقد است، انقلاب مردم مصر از انقلاب اسلامی ایران الهام گرفته و ناشی از بیداری دینی است (دویچه وله: مصاحبه با مجدی حسین، ۹۰/۱/۲۷).

۳- مبارزه با استبداد و استکبار ستیزی

از دیگر ویژگی‌های حرکت انقلابی مردم مصر می‌توان به خصوصیت ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی آنان اشاره کرد. مردم مصر با تحمل بیش از سی سال حکومت ظالم و ناعادلانه‌ی حسنی مبارک، دیگر صبر بر تداوم ظلم‌های سیاسی و اقتصادی و دینی بر خود را تحمل نکرده و بر علیه این رژیم شوریدند. «محمدبدیع»، رهبر جماعت اخوان المسلمون نیز، بر ویژگی ظلم‌ستیزی حرکت مردم مصر تأکید می‌نماید و معتقد است: قیام ما یک قیام مسالمت‌آمیز ملی در مخالفت با ظلم و ستم و حمایت از آزادی بوده و ما بر تداوم این قیام مسالمت‌آمیز تا تحقق کامل خواسته‌های عادلانه ملت مصر تأکید داریم و باید گفت که صبح نزدیک است (خبرگزاری ایرنا، ۸۹/۱۱/۱۰).

علی اکبر ولایتی نیز ضمن مقایسه انقلاب مردم مصر با انقلاب ایران می‌گوید: «انقلاب مردم مصر نیز همانند ایران حرکتی بر علیه ظلم و استکبار جهانی است و این انقلاب به هیچ وجه یک انقلاب مخملی نیست و شاهد این مدعا نیز بر آشفتگی قدرت‌های استکباری بر علیه این حرکت عظیم می‌باشد» (خبرآنلاین، ۸۹/۱۱/۱۸). هم‌چنین، مقام معظم رهبری نیز در خطبه‌های مفصل خود در تحلیل علل انقلاب‌های کشورهای اسلامی در منطقه، ظلم‌ستیزی و استکبار ستیزی را از مهم‌ترین شباهت‌های آنها با انقلاب اسلامی ایران دانستند (مقام معظم رهبری، ۸۹/۱۱/۱۵).

مراجعه به شعارها و رفتارهای انقلابی مردم و جوانان مصری در مخالفت با آمریکا و اسرائیل و اعلام انزاجار از استبداد این کشورها در منطقه که با سردادن شعارهای علیه رژیم صهیونیستی و آمریکا و آتش زدن پرچم‌های این دو کشور نمود پیدا می‌کند، خود گواه صادقی بر این ویژگی جنبش بیداری اسلامی مردم مصر است.

۴- روحیه‌ی ایثار و شهادت

از دیگر شباهت‌های انقلاب مردم مصر با انقلاب اسلامی ایران، همانا از خود گذشتگی و ایثارگری انقلابیون است که برای دستیابی به آرمان‌های خود از جان خود نیز دریغ نکردند. این مسأله بارها

در تظاهرات و راه‌پیمایی‌های مردم مصر اتفاق افتاده است و در سخنان کارشناسان و صاحب‌نظران داخلی و خارجی نیز مورد تأکید قرار گرفته است (الحیاه: بیانیه جماعت اخوان المسلمون ۸۹/۱۱/۱۶).

د- تفاوت‌های جنبش بیداری اسلامی مصر با انقلاب اسلامی ایران

۱- فقدان رهبری متمرکز و مقتدر

مهم‌ترین و بارزترین تفاوت انقلاب مردم مصر با انقلاب اسلامی ایران را می‌توان در فقدان رهبری واحد و قدرتمند، همچون حضرت امام خمینی (ره) دانست. انقلاب مردم مصر علی‌رغم برخورداری از پشتوانه‌ی عظیم مردمی در مخالفت با رژیم ظالم مبارک، متأسفانه از فقدان یک رهبری واحد و مقتدر که جهت‌دهی این حرکت را بر عهده بگیرد، رنج می‌برد. به تعبیر یکی از صاحب‌نظران: «تفاوت قیام مردم مصر با قیام مردم ایران در مسأله‌ی رهبری است. قیام ملت ایران با رهبری امام خمینی (ره) انجام شد، اما مبارزه‌ی مردم مصر فاقد رهبری است و بدون شک، انقلاب اسلامی ایران بدون رهبری امام به پیروزی نمی‌رسید. آمریکایی‌ها به دنبال استفاده از این خلاء رهبری هستند و در صدد هستند تا با معرفی چند رهبر، بستر لازم را برای ایجاد اختلاف در بین مردم مصر به وجود آورند و به نفع خود بهره برداری کنند» (خبرآنلاین، ۸۹/۱۱/۲۳).

یکی دیگر از کارشناسان مسائل منطقه نیز فقدان رهبری را مهم‌ترین خلاء انقلاب مردم مصر دانسته و می‌گوید: «اگر مردم مصر تغییر بنیادی ایجاد کنند، نقشه‌ی جهان تغییر می‌کند؛ البته در مصر خلاء رهبری احساس می‌شود، که در صورت وجود رهبری کارآمد این حرکت به نتیجه بهتری منجر می‌شود» (جهان نیوز، ۸۹/۱۲/۱۸). به اذعان یکی دیگر از صاحب‌نظران عرصه‌ی بین‌الملل نیز مهم‌ترین مسأله خیزش‌های عربی منطقه فقدان رهبری واحد و منسجم است» (مشرق نیوز، ۸۹/۱۱/۱۰).

۲- عدم ایجاد تحولات بنیادی

یکی دیگر از مهم‌ترین تفاوت‌های انقلاب اسلامی ایران با خیزش مردم مصر در این است که، انقلاب مردم ایران منجر به براندازی کامل حکومت پهلوی و جایگزینی حکومت جمهوری اسلامی و تغییر در ساختارهای خرد و کلان جامعه در عرصه‌ی اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی گردیده و قانون اساسی کشور به طور کلی مورد تغییر قرار گرفت. اما با مشاهده و پیگیری وضعیت

امروز مصر، در می‌یابیم که در حال حاضر این اتفاق در این کشور توسط انقلابیون رقم نخورده است.

۳- اتکا به شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در سازمان‌دهی

جنبش‌ها و خیزش‌های مردمی که امروزه در کشورهای عربی و به خصوص کشور مصر اتفاق افتاده است، بیش از هر چیز تحت تأثیر فضای مجازی و رسانه‌ها می‌باشند. تقابل رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، هم‌چون: فیس بوک^۱ و توییتر^۲ با غول‌های رسانه‌ای فعال در کشورهای عربی مانند الجزیره^۳ که به دنبال تحریف ماهیت وقایع و اتفاقات این کشور بودند به نوبه‌ی خود قابل توجه می‌باشد. «به جرأت می‌توان گفت: شیوه و گستره پوشش رسانه‌ای تأثیر به‌سزایی در رویدادهای اخیر داشته است. با وجود مشکلات بسیاری که رسانه‌هایی چون الجزیره در پوشش اخبار این کشور داشته‌اند، اما روند پوشش رسانه‌ای تحولات به سویی پیش می‌رفت که اساساً دیگر لازم نبود تا رسانه‌ها خبرنگاران خود را به منطقه اعزام کنند و به طور مستقیم از دفتر خود گزارش کنند، چرا که اینترنت و به طور خاص‌تر پایگاه‌های اجتماعی هم‌چون: «فیس بوک» و «توییتر» از هر شهروند مصری یک خبرنگار ساخته بود تا تنها با موبایل خود حوادث را ضبط کرده و آن را در اینترنت منتشر کرده و باقی ماجرا را به الجزیره واگذار کنند» (مقدم، ۱۳۹۰: ۹۸).

۴- نقش قدرتمند ارتش در کنترل اوضاع

یکی دیگر از تفاوت‌های اساسی جنبش بیداری اسلامی در کشور مصر با انقلاب اسلامی ایران این است که حسنی مبارک قدرت خود را از ارتش دریافت کرده بود و به ارتش هم تحویل داد، اما شاه ایران خودش مشروعیت بخش ارتش ایران بود و نمی‌توانست قدرت را به ارتش بدهد و خود کنار بکشد. به عبارت دیگر، محمد رضا پهلوی بعد از بالا گرفتن بحران، قدرت را بین شورای سلطنت و نخست‌وزیری تقسیم کرد و ارتش شاهنشاهی تا آخر تکلیف خود را در این تقسیم قدرت نفهمید و شاید یکی از دلایل فروپاشی ارتش شاهنشاهی هم همین بود. اما حسنی مبارک، بعد از بالا گرفتن بحران، قدرت را به شورای عالی رتبه نظامی مصر واگذار کرد، مبارک در این فرایند حتی از

---

^۱Facebook

^۲Twitter

^۳Aljazeera

واگذاری قدرت به معاون اول خود عمر سلیمان که هویتی امنیتی - نظامی دارد، خود داری کرد و ترجیح داد میراث‌خوار او صرفاً «ارتش» باشد.

نتیجه‌گیری

آن چیزی که در نگاه اول به تحولات سیاسی و اجتماعی کشورهای عربی و مسلمان خاور میانه به ذهن متبادر می‌گردد، این است که، ماهیت همه‌ی این تحولات با تمام نقاط افتراق و اشتراک آن‌ها، اسلامی بوده و با هدف نفی ظلم و استکبار صورت گرفته است. بیداری اسلامی کشورهای عربی خاورمیانه را می‌توان، جنبشی الگو گرفته از انقلاب اسلامی ایران دانست و میان آن‌ها وجوه اشتراک و افتراقی را نیز مشاهده نمود. یکی از این جنبش‌های بیداری اسلامی، حرکت مردم کشور مصر است که دارای وجوه اشتراکی هم‌چون: مردمی بودن، اسلام خواهی، استکبار ستیزی و نفی ظلم و وجود روحیه‌ی ایثار و شهادت با انقلاب اسلامی است.

هم‌چنین، بیداری اسلامی در مصر دارای وجوه افتراقی با انقلاب اسلامی مانند عدم برخورداری از رهبری مقتدر و واحد، عدم توفیق در ایجاد تحولات بنیادین در ساختار حکومت، متکی بودن بر بسیج نیروها، توسط شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی و نیز نقش پررنگ ارتش در فضای بحرانی جامعه‌ی مصر است. حضور جوانان در هر دوی این حرکت‌ها بسیار پررنگ و محسوس است، اما در انقلاب اسلامی ایران، جوانان توسط مساجد، تکیه‌ها و هیأت‌های مذهبی بسیج شده و به داخل اعتراضات کشیده در کنار سایر اقشار و طبقات کشیده شدند و برای مبارزه با نظام طاغوت از ابزارهای اطلاع‌رسانی نظیر پخش اعلامیه، نوار و نظایر آن در قالب تظاهرات و راه‌پیمایی‌ها استفاده می‌کردند؛ اما در جنبش بیداری اسلامی مصر، جوانان آغازگر انقلاب بوده و بیش از سایر اقشار و طبقات در آن نقش داشته و برای بسیج انقلابی و مبارزه با نظام حاکم و سازماندهی اعتراضات علیه آنان ابزارهای مدرن اطلاع‌رسانی عصر جهانی شدن، نظیر: شبکه‌های اجتماعی، موبایل، ایمیل و ... بیشتر از طریق اعتصاب و چادر زدن در میدان التحریر قاهره و برگزاری تجمعات در سایر شهرها استفاده کردند.

مسئلاً انجام تحقیقات علمی و عمیق مشترک بین جوانان دو کشور و برگزاری همایش‌ها و انجام سفرهای علمی متقابل در شناخت و درک متقابل از دو حرکت انقلابی ایران و مصر را بیشتر کرده

و موجب انتقال و تبادل تجربیات خواهد شد و آثار شگرف منطقه‌ای و بین‌المللی گسترده در جهت تقویت هویت اسلامی در عصر جهانی شدن به دنبال خواهد داشت.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. بریتون، کرین (۱۳۷۰). کالبدشکافی چهارانقلاب. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر نو.
۳. بشیریه، حسین (۱۳۷۷). انقلاب و بسیج سیاسی. تهران: دانشگاه تهران
۴. پناهی، محمدحسین (۱۳۸۸). نظریه‌های انقلاب؛ وقوع، فرایند و پیامدها. تهران: سمت
۵. تیلی، چارلز (۱۳۸۵). از بسیج تا انقلاب، ترجمه علی مرشدیزاد، تهران پژوهشکده انقلاب اسلامی.

۶. جانسون، چالمرز (۱۳۸۴). تحول انقلابی. ترجمه ییاسی، تهران: امیر کبیر.
۷. حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۶ق). وسایل الشیعه الی تفصیل مسائل الشریعه. قم: مؤسسه آل البیت الاحیاء التراث.
۸. خمینی، سیدروحالله (۱۳۶۸). صحیفه نور. تهران: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت امام (ره).
۹. دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۹). تأثیرات فرهنگی انقلاب اسلامی بر روابط بین الملل. مجله اندیشه‌ی انقلاب اسلامی، شماره ۷
۱۰. روشه، گی (۱۳۸۷). تغییرات اجتماعی. تهران: نی
۱۱. سیدرضی، محمدبن حسین (۱۳۸۰). نهج البلاغه‌ی ترجمه‌ی سید جعفر شهیدی، تهران: علمی فرهنگی.
۱۲. صدری، منیژه (۱۳۸۲). نقش مساجد و دانشگاه‌ها در پیروزی انقلاب اسلامی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۳. عمید زنجانی، عباس علی (۱۳۷۶). گزیده‌ی انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۴. غفاری هشجین، زاهد (۱۳۹۰ الف). گفتمان ایشار و شهادت در انقلاب اسلامی. تهران: دانشگاه شاهد.
۱۵. غفاری هشجین، زاهد (۱۳۹۰ ب). «نقش انقلاب اسلامی در شکل‌گیری و گسترش بیداری اسلامی در خاورمیانه» در مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بیداری اسلامی: تحول جغرافیای سیاسی - فرهنگی خاورمیانه.
۱۶. فراتی، عبدالوهاب (۱۳۸۳). انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن. تهران: معارف
۱۷. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۵). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۸. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴ق). بحار الانوار. بیروت: موسسه الوفاء
۱۹. محمدی، منوچهر (۱۳۸۶). انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب‌های فرانسه و روسیه. تهران: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری.

۲۰. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۷). ریشه‌های انقلاب اسلامی. قم: مؤسسه آموزشی حضرت امام خمینی(ره).
۲۱. مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). پیرامون انقلاب اسلامی. تهران: صدرا.
۲۲. مقدم، محمدرضا (۱۳۹۰). نقش رسانه‌ها در بیداری اسلامی. تهران: معاونت فرهنگی وزارت علوم.
۲۳. ملکوتیان، مصطفی (۱۳۷۲). سیری در نظریه‌های انقلاب. تهران: قومس
۲۴. نوری طبرسی، حسینبنمحمدتقی (۱۴۰۱ق). مستدرک الوسائل ومستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاءالتراث.
۲۵. هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۳). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه ثلاثی، تهران: علم.
۲۶. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای
۲۷. سایت اینترنتی دانش‌نامه رشد
۲۸. خبرگزاری فارس
۲۹. سایت خبری العالم
۳۰. روزنامه شرق
۳۱. خبرگزاری مهر
۳۲. خبرگزاری ایرنا
۳۳. خبر آنلاین
۳۴. سایت دویچه وله،
۳۵. الحیاه
۳۶. جهان نیوز
۳۷. مشرق نیوز

ب. انگلیسی

-Skocpol, Theda. (۱۹۷۹). **State & Social Revolutions**. Cambridge: Cambridge university press.

-Tilly, Charles.(1978). ***From Mobilization to Revolutions.*** London: Wesley
Publishing Co.